

İkinci Meşrutiyet Sonrası Türk Kadınının Sosyal ve Kültürel Hayatı

Social and Cultural Life of Turkish Women After the Second Constitutional Era

Sefa Yüce*

Makale Bilgisi

Geliş:20.03.2024

Kabul:13.06.2024

Doi:

10.20296/tsadergisi.1458826

Anahtar Sözcükler:

*Türk kadını,
kadın ve değişim,
kamusal alan,
kadın iş gücü,
Cumhuriyet kadını*

ÖZET

Türk kadını, Tanzimat dönemi ile başlayan değişim sürecinde önemli ilerlemeler kaydeder. Bu süreç, II. Meşrutiyet sonrası daha da hızlanır. Bu dönemde, sosyal ve kültürel hayat yeni bir boyut kazanır ve kadından söz eden süreli yayınlar çoğalır. Kamuoyunda, kadınının eğitim durumu ve statüsü tartışılmaya başlanır. Kadın dernekleri kurulur ve zamanla kadınlar örgütlenir ve hak talebinde bulunurlar. Balkan ve Birinci Dünya Harbi, Türk toplumunda büyük tahribata yol açar. Memleket işgal edilir. Mütareke yıllarında, iş gücü açığına giderek için kadınlara ihtiyaç duyulur. Kadınlar, çalışma hayatının asli unsuru hâline gelir. Millî Mücadele döneminde, ordunun levazım ihtiyacını karşılamada önemli sorumluluklar üstlenir. Ayrıca Türk kadını, ilk kez posta hizmetinde görev alarak kamusal alana adım atmış olur. Mustafa Kemal, İstiklâl Harbi'nin en kritik aşamasında öğretmenlerle yaptığı toplantıda kadının eğitimi ve gelecekteki konumu üzerinde durur. Cumhuriyet'in ilanı birlikte Türk kadını sosyal-kültürel ve kamusal alanda önemli kazanımlar elde eder. Mustafa Kemal, Türkiye'nin inşasında kadını lokomotif unsur olarak görür ve onu geniş haklarla donatır. Bu çalışmada, II. Meşrutiyet sonrası Türk kadınının konumu ele alınmaya çalışıldı.

Article Information

Submission: 20.03.2024

Acceptance: 13.06.2024

Doi:

10.20296/tsadergisi.1458826

Key Words:

*Turkish woman,
women and change,
public space,
female workforce,
Republican woman*

ABSTRACT

Turkish women made significant progress during the transformative period that began with the Tanzimat reforms. This progress accelerated after the Second Constitutional Era, bringing a new dimension to social and cultural life, and increasing the number of periodicals addressing women's issues. Public discussions about women's educational status and societal roles began to emerge. Women's associations were established, leading to organized efforts and demands for rights over time. The Balkan War and World War I caused great devastation in Turkish society, leading to the occupation of the country. During the armistice years, women were needed to fill the workforce gap and became essential in the workforce. During the War of Independence, women played crucial roles in supplying the army with the necessary equipment and entered the public sphere by working in postal services for the first time. At a critical stage of the War of Independence, Mustafa Kemal emphasized the importance of women's education and their future roles in a meeting with teachers. With the declaration of the Republic, Turkish women achieved significant gains in the social, cultural, and public spheres. Mustafa Kemal viewed women as key to the construction of Turkey and provided them with extensive rights. This study aims to discuss the position of Turkish women after the Second Constitutional Era.

Atf İçin

Yüce, S. (2024). İkinci Meşrutiyet sonrası Türk kadınının sosyal ve kültürel hayatı. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 28(2), 417-424. doi: 10.20296/tsadergisi.1458826

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Ankara, sefayuce@gazi.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0030-5464>

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Türk kadınının Balkan, Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele ile Cumhuriyet dönemine yansıyan konumunu değerlendirmektir.

Türk kadınının konumu II. Meşrutiyet'ten sonrası değişir. İstibdat devrinin sona ermesiyle birlikte sosyal ve kültürel hayatta büyük bir dalgalanma olur. Gazete ve süreli yayınlarda müthiş bir artış görülür. Bu sayede pek çok yeni fikir ve öneriler kamuoyunun gündemine gelir. Dönemin belirleyici özelliklerinden biri de kadını konu alan dergilerin dikkat çekici özellikleridir. İsmail Gaspıralı 1906 yılında Kırım'da bir kadın dergisi çıkarır.

Gaspıralı, *Tercüman* gazetesine ek olarak çıkardığı *Âlem-i Nisvan* adlı kadın dergisinde Kafkasya'da yaşayan Müslüman kadınların durumunu ele alır. Derginin yazı işleri müdürlüğünü kızı Şefika Hanım üstlenir (Çakır, 2016:73). Onun bu düşünce ve gayreti önemli bir atılımdır. Ona göre kadının yetiştirilmesi ve eğitimi ihmal edilemez bir gerçektir. Bu bakımdan kadın konusu ciddiyetle ele alınır. İstanbul'da da İkinci Meşrutiyet sonrası kadınları konu edinen dergiler *Âlem-i Nisvan*'dan sonra yayın hayatında görülür.

Kadın dergileri uzun ömürlü olamaz. Bununla birlikte kısa aralıklarla çıkan pek çok dergi, içerik olarak kadınları teşvik eden görüşlere yer verir. Bu dergilerin ilki Selanik'te çıkan *Kadın*'dır. 26 Ekim 1908'de çıkan *Kadın*, toplam otuz sayı yayımlanır. Dergide, kadınların eğitim ve sosyal hayatta karşılaştıkları sorunlar dile getirilir. Batı'da özellikle Fransa'da kadınların üniversiteye kabulleri ile ilgili olarak bilgilendirme yapılır. Ayrıca bu dönemde *Musavver Kadın*, *Kadınlar Dünyası*, *Güzel Prenses*, *Kadınlık*, *Seyyale*, *Hanımlar Âlemi*, *Kadınlar Âlemi*, *Kadınlık Hayatı*, *Türk Kadını*, *Genç Kadın*, *Kadın Duygusu*, *İnci*, *Diyane*, *Kadınlar Saltanatı*, *Hanım*, *Süs* ve *Firuze* yayın hayatında takip edilen dergilerdir (Çakır, 2016: 79-80).

Bu dönemde, Türk kadınının sosyal hayatta daha görünür hâle gelmesinin pek çok nedeni vardır. Balkan Harbi ile başlayan süreç ve bunu takip eden Birinci Dünya Harbi'nde hayat zorlaşır. Erkeklerin cepheye gitmeleri ve kaosu uzaması iş gücü açığına neden olur. Bu açığın kapatılması için çareler aranır. Şartlar, kadının iş hayatına başlamasına zemin hazırlar. Türk kadını İstanbul'da değişik iş kollarında görülmeye başlar.

Bu dönemde kadınlar, sokak temizliği, yol yapımı ve berberlik gibi iş kollarında istihdam edilir. İlk kez, Beyoğlu, Sirkeci ve Divanyolu'nda kadın berberlere rastlanır. Ayrıca tütün fabrikaları ile haberleşmede de sınırlı sayıda kadın çalışır hâle gelir. Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesi ile "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyye" si kurulur. Cemiyet, kadınlara yeni iş alanları açmak için girişimlerde bulunur. Onlardan işçi taburları oluşturulur. Taburda görev alan kadınlar, talimden muaf tutulur. Bu taburların içinde ayrıca terzi ve hastabakıcılar da vardır (Toprak, 2017: 53).

Millî Mücadele döneminde Ankara kadını gündeme gelir ve Anadolu kadını simgeler. O, bütün güçlük ve sıkıntılara rağmen cephe gerisinde önemli görevler üstlenir. Cephane taşır, hastabakıcılık yapar. Ordunun levazım ihtiyaçlarını karşılamada görev alır. Yakup Kadri, İstanbul kadını *Sodom ve Gomora* romanında sert bir üslûpla eleştirir. İşgal günlerinde "asri hayat" peşinde koşan ve memleketin içinde bulunduğu durumu düşünmeden hareket eden kadın tipleri vardır. Bunlar işgal kuvvetlerinin subaylarıyla balolarda eğlenirler. İşgalin utancını yaşamak yerine eğlenmeyi tercih ederler. Yakup Kadri'ye göre bunun nedenlerini nesillerin yetişmesinde aramak gerekir: "Son otuz sene zarfında yetişen nesil bir alay kozmopolit ruhlu, köksüz parazitlerle doludur. Bunlara halk züppe dedi, arkasını çevirdi ve mevcudiyetlerinden asla haberdar olmadı. Aslında bunlar da halkı bilmezler ve kimin için, kime söz söylediklerinin farkında değillerdir (Karaosmanoğlu, 1973: 36-37)."

Anadolu kadınının İstanbul kadınından farkı, yoksul oluşu ve hayatın bütün yükünü omuzunda taşımasıdır. O hem eş, hem anne, hem de çalışan biridir. Anadolu kadını, 1912'den 1922'ye kadar süren bu buhranlı devrede bütün sorumlulukları üstlenir ve hayatta kalma mücadelesi verir. Mustafa Kemal'in ifadesiyle "Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halâsa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim diyemez." Her harp, cephe gerisinde açlık, salgın hastalık ve yokluğa neden olur. Genç nüfus erir, çocuk ve yaşlılar kalır. Büyük Taarruz

öncesi Yunanlıların tahrip ettiği demiryolu ağlarını Behiç Erkin kadınlar vasıtasıyla onarır ve ordunun cephanesini zamanında taşıma imkânı bulur. Mustafa Kemal'in Harp Okulu'ndan arkadaşı olan Erkin aynı zamanda Demir Yollarının babası sayılır.

Eğitimin ülke ve kadın sorunlarının çözümünde en önemli unsur olduğu bilinmekle birlikte istenilen düzeye bir türlü ulaşamaz. Eğitimin iki boyutu vardır: Anne ve okul. Eğitim okulda; terbiye ise ailede verilecektir. *Kadınlar Dünyası* dergisinde eleştiri konularından biri, terbiyenin ne anlama geldiğinin bilinmemesi sorunudur. “Çocuk her şeyi aile kucağında öğrenir. Fikr-i tenkid, fikr-i tahlil, fikr-i muhakeme, idrak etme, anlama kabiliyeti... Bunlar hep aile içinde öğrenilecek şeylerdir. Söz, büyük kafadan çıkmakla büyük olmaz. (...) Biz terbiyeyi yanlış telakki ediyoruz. Biz onu çocuğun yaramazlık etmemesinden, büyüklerinin yanında dilsiz gibi oturmasından ibaret zannediyoruz. Terbiyeli çocuk dediğimiz zaman, uslu bir çocuk anlıyoruz ki bu ne kadar yanlış bir fikirdir. (...) Çocuklara sorumluluk hissi verilmeli, araştırmacı, muhakeme edici bir kişilik gelişimi sağlamalı, mütalaalarında serbest bırakılmalı, her şey hakkında bilgi verilerek onlarla ilgilenmeli, katiyen sükûta mecbur edilmemeli, aile içindeki tartışmalara katılmalarına engel olunmamalı. ‘Sen sus, böyle işlere aklın ermez.’ şeklindeki bir tavır, ‘iki sözü bir araya getiremeyen bizim gibi biri olacaktır’ benzetmesi yapılarak, her çocuğun bir kişiliği olduğunun unutulmaması istenir. Ebeveynler çocuklarına karşı sabırlı ve hoşgörülü olmalı, çocuğun yanlış görüldüğü zaman hemen cezalandırılmamalı (Çakır, 2011: 310-312).”

Eğitim Durumu

II. Meşrutiyet döneminde kadınların eğitiminde önemli değişimler yaşanır. İlköğretim zorunlu hâle gelir. 1915 yılında ilk kez ‘Bezmi-âlem Sultanisi’ adında bir kız lisesi açılır. Bunu takiben Çamlıca, Erenköy ve Kandilli’de yeni liseler hizmete girer. Ayrıca bu dönemde ‘Ana Mektepleri’ adı altında okul öncesi eğitime başlanır. İlköğretimin yaygınlaşması kadınlar için önem kazanır. Bu durum onların bilinçlenmesine ve eğitimin toplumda yaygınlaşmasına zemin hazırlar. Devlet, kendi okullarının yanında özel okulların açılmasını da teşvik eder. II. Meşrutiyet sonrası Anadolu’da Amerikan okullarının sayısında büyük bir artış görülür.

Kadınlar Dünyası dergisinde Mükerrrem Belkıs, kadınlara yükseköğretim hakkının verilmesi ile ilgili şu görüşleri dile getirir: “Bekleyecek zamanımız yoktur. Bilmiyorum, nasıl, neyi bekliyorsunuz? Darülfünûn’u istemek, o dershanelerden ders almak bizim birer hakkımız, hakk-ı insaniyemizdir. Hükümetin vereceği de bir hakk-ı insanidir. Bilmiyorum, bunu istemek ve vermekte ne fevkaladelik görülüyor. Asıl fevkaladelik hakkımızı istememek, hakkımızın verilmemesi ve gasb edilmesidir. Bu hak için zaman düşünülemez (Çakır, 2016: 336).” Kadınların bu gayreti sonucu, onlara 1914 yılında yükseköğretimin kapısı açılır.

Darülfünûn’da karma eğitim konusu gündeme gelir. O dönem rektörlük görevinde bulunan Babanzade Ahmed Naim bu görüşe muhalefet eder. Buna rağmen profesörler kurulu oy birliği ile kız ve erkek öğrencilerin bir arada öğrenim görmelerine izin verir. *Büyük Mecmua*’da Sabiha Zekeriya, asrileşmede kadınlarla erkeklerin müşterek ders almaları tartışma kabul edilmez bir gerçektir görüşünü savunur. Yine *Büyük Mecmua* da kamuoyunu aydınlatma amacıyla bir anket düzenler. Bu ankete Halide Edib, Müfide Ferid, Nakiye Hanım, Abdullah Cevdet, Köprülüzade Mehmed Fuad, Doktor Rıza Tevfik, Kâzım Nami ve Rauf Ahmed katılır (Toprak, 2022:175). Ankete katılanların çoğu karma eğitimden yana tavır alır.

Kız öğrencilerin karma eğitim isteği, Müderrisler Heyeti (Profesörler Kurulu) tarafından kabul edilir ve ilk olarak Fen-Edebiyat Fakültesi’nde karma eğitim dönemi başlar. Bunu 1921-1922 yılında Hukuk ve 1922-1923’te Tıp Fakülteleri takip eder. İlk üniversite mezunu olan kız öğrenciler, Zehra Celasun, Şükûfe Nihal, Seniha Hızak, Süreyya Ağaoğlu’dur. Bu isimlerin sonraki yıllarda Türk kültür hayatına önemli katkıları olur.

Tevfik Fikret’in kadınlar için söylediği şu iki mısrayı Mustafa Kemal de sıkça dile getirir:

*Elbette değil nasibi mezellet kadınlığın
Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer*

Tevfik Fikret'in "kızlarını okutmayan millet, oğullarını manevi öksüzlüğe mahkûm etmiştir. Hüsrana ağlasın." düşüncesi onun kadına verdiği önemi gösterir. Ahmet Ağaoğlu da kadın hakları için mücadele eden aydınlardandır. O, *İslamlıkta Kadın* ve *Üç Medeniyet* adlı eserlerinde, kadının cahillikten kurtarılması ve yetişmesi için alfabenin değişmesi fikrini ortaya atar. Aynı gayreti Halide Edib de gösterir. O, "Teaali-i Nisvan Cemiyeti"nin kurucusudur (Göksel, 1993:140-141). Cemiyetin amacı, kadınları güçlendirmektir. Halide Edib, etrafındaki bir grup kadına dil kursu açar, konferanslar verir ve çeviriler yapar. Bu derneğin üyesi olmak isteyenlere Türkçe ve İngilizce bilme mecburiyeti getirilir. Dernek bünyesinde, kadınlar üzerine yazılar ile tarih ve sosyal içerikli kitaplar bulundurulur. Asıl amaç, millî gelenekten vazgeçmeden Türk kadınının kültür seviyesini yükseltmeye çalışmaktır (Çalışlar, 2021: 97).

Halide Edib, *Yeni Turan* adlı eseriyle yeni bir kadın tipi çizer. Bu roman 1912 yılında *Tanin* gazetesinde tefrika edilmeye başlanır ve aynı yıl *Tanin* Matbaası'nda basılır. Mektup tarzında yazılan roman, bireysel psikolojisi ve genç bir kadının mutsuz aşk hikâyesidir. *Handan*'ın yayımlanışından beş yıl sonra 1917 yılında *Türk Yurdu* adına Halide Edib'le görüşmeye giden Ruşen Eşref, yazarın çalışma odasına girdiğinde *Handan*'ın odasında kabul edildiğini hayal eder. Süreyya Ağaoğlu, hatıralarında Halide Edib'le ilgili şunları anlatır:

"Halide Hanım'ı yedi yaşımdan beri tanırđım; küçük oğlu 'Togo' ile beraber okumuştuk. Türk Ocağı toplantılarında sık sık görür ve dinlerdik. Babamın arkadaşları bir hâle gibi etrafını çevirirlerdi. Çok kere okuldan çıkınca babamla buluşur ve onun Gedikpaşa'daki evine uğrardık. İstiklâl Harbi'nde eşi Adnan Adıvar ile bir asker gibi harbin her safhasını Atatürk'ün yanında yaşamıştı. Harpten sonra Adnan Bey İstanbul'da görevlendirilmişti. Halide Hanım'ı ziyarete gittiğim bir gün onu kocaman bir topuz hâlinde toplanmış saçları ile ayaklı bir abajurun gölgesinde oturur buldum. Nedense birden *Handan* romanını hatırladım: Halide Hanım, *Handan* romanınızdaki kadın siz misiniz? dedim. Güldü. 'Sus a canım' dedi (Ağaoğlu, 2023:89-90)."

Millî Mücadele Dönemi ve Sonrası

Mustafa Kemal'in 1919'da Samsun'a çıkışı Türk siyasi hayatında önemli değişimlerin başlangıcı olur. Anadolu'nun işgal günlerinde yorgun milleti ayağa kaldırmak için mücadele eden Mustafa Kemal, yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duyar. Amasya, Erzurum ve Sivas'ta yaptığı toplantılardan sonra Ankara'ya gelir. Bu sıkıntılı günlerde, içinde bulunduğu karmaşadan çıkmak ve geleceğin alt yapısını oluşturmak için çalışmalar yapar. Bu öncü çalışmalardan biri de 16 Temmuz 1921 yılında "Muallimler Kongresi"dir. Memleketi eğitimin kurtaracağını düşünen Mustafa Kemal, millî kültürü ve millî terbiyeyi benimseyen kız çocuklarının iyi yetiştirilmesi üzerinde durur ve onların memlekete öğretmen olarak hizmet etmelerinin önemini belirtir. Ayrıca sağlıklı bir ailenin oluşumunda kız çocuklarının eğitimine dikkat çeker.

İstanbul'da ise, bu tarihlerde birçok kadın kamusal alanda çalışmak için girişimlerde bulunur. 1921 yılında İstanbul Postanesi'ne seksen beş Türk kadını işe alınır. Bunların büyük bir kısmı postada kontrol memurluğu yapar. Kadınların öğretmenlik mesleğine yönelmesi de bu yıllara rastlar. Ayrıca başarılı olan kız öğrencilerin Avrupa'da öğrenim görmeleri için çalışmalar yapılır (Çakır, 2016: 382). Reşit Nuri Güntekin, *Çalıkuşu* romanında Feride'yi öğretmen olarak Batı Anadolu'ya gönderir. Bu dönem, Millî Mücadele yıllarıdır. Yazar, Feride tipi ile kızları öğretmenlik mesleğine özendirmeye çalışır.

Millî Mücadele'de Türk kadını büyük fedakârlıklar yapar. Kastamonu'da *Açıksöz* gazetesini yayımlayan Hüsnü Bey, Sakarya Harbi sıralarında Kastamonu vilayetinde hanımların çok çalıştıklarını, olağanüstü özveride bulduklarını belirtir. Ayrıca bu kadınlar, Hilâl-ı Ahmer şubesini kurar ve lisede tertip ettikleri müsamere ile bağış toplarlar.

Mustafa Kemal, Türk kadınının fedakârlığına yakından tanık olur. Çünkü cephe gerisindeki her etkinlikte kadın görülür. Demiryollarının onarımında, levazım ve cephanenin taşınmasında onlar vardır. Kendisini vatana adayan bu kadınların içinde ağır kış şartlarında donanlar da vardır. İnebolu'dan 1921 yılında Ankara'ya cephane götüren bir kadın Kastamonu'da kağnısı üzerinde

donmuş olarak bulunur. Hayvanları geviş getiren bu kağnı arabasında bir de küçük kız çocuğu vardır. Kastamonulu Rıza Bey, bu kadınlar için şu dörtlüğü kaleme alır:

*Kadınlar da kışın erzak taşıdı
Yatakları toprak idi, taş idi
Yedikleri tuzsuz, yağsız aş idi
Beşikleri sırtta birer kahraman*

(Tansel, 1988:71-72)

Birinci Dünya Harbi yıllarında İstanbul’da kadınlar için ‘İnas Sanayi-i Nefise Mektebi Âlisi’ açılır. Buradan çok sayıda kadın sanatçı yetişir. Ayrıca Mihri Müşfik, Güzin Duran, Nazlı Ecevit, Belkıs Mustafa, Hale Asaf, Aliye Berger, Fahrnelisa Zeid gibi ressamlar da açtıkları resim sergileriyle dikkatleri üzerine çekerler. Bu dönem okullarda açılan resim sergilerinde Millî Mücadele ve Kuva-yı Millîye hareketi desteklenir. Bu etkinliklerin düzenlenmesinde kadın ressamların büyük rolü vardır (Okkalı, 2019: 56). Yahya Kemal, Millî Mücadele döneminde İstanbul’un ruh hâli ilgili şunları söyler:

“Yaşamak ancak istiklâlle mümkündür. Bunun içindir ki parasızlıklarımız, zaruretlerimiz arttıkça istiklâl hissimiz daha fazla artıyor, acılarımız çoğaldıkça ufuklarda sulhün yıldızı değil, istiklâlin yıldızını arıyoruz; çünkü ferdi ızdıraplarımıza derman bahşedecek yalnız odur, yalnız o görünürse açıklıktan sefaletten kurtulacağız. İstanbul’un küçük dükkânlarında görülen o resimdeki köylü kadın küçük çocuğu ile Sakarya’ya doğru yalnız asil bir mefkûrenin sevgiyle değil, hayatta yegâne maddi çarenin istiklâl olduğunu hissettiği için bir muhafaza-i nefis-i tabiîsiyle gidiyor (Kaplan, 1981:898).”

Halide Edib, Afyon’da harbin ilk günlerinde yaşlı bir kadından bahseder: “İhtiyar bir hatun beni yakalayarak yanağımdan öptü. Ben de onun iki elini öperek başıma koydum. Ondan sonra hepsi boynuma sarıldılar. Bu zaferin temelini kendileri olduğunu hissetmeyen bir grup kadın (Kaplan, 1981:929).” Millî Mücadele döneminde Yunanlıların yakıp yıktığı yerleri gezen ve “Tetkik-i Mezalim Heyeti”nde yer alan Yakup Kadri izlenimlerini yazıya aktarır.

Onun *Teslim Teslim* hikâyesi, küçük bir kız çocuğunun şehadetini anlatır. *Ses Veren Kız*’da da nişanlısı şehit olan ve köyden kaçan Emine’nin evliya olduğundan bahseder. Savaşın kader olduğu bu yıllarda, Emine’nin acıklı macerasında kendi şahsî ızdıraplarını gören halk, onda bir teselli kaynağı bulur (Enginün, 2022:237). Yakup Kadri’ye göre ise, bugünkü Türk gençliği birçok şeyi birbirine karıştırıyor. Bu durum Anadolu gerçeğini tam olarak bilmemekten kaynaklanıyor. Yeni nesil bilmelidir ki: “Türk tarihinin en şanlı sahifelerini bugünkü fevkalade vakalar teşkil etmektedir. Fakat yazık ki, bugünün büyüklüğü, yüksek dağların yüceliği gibi ancak uzak bir mesafe ötesinden görülebilir. Bu bakımdan, bize öyle geliyor ki, bugün oynadığımız rolün heybetini de bütün değer ve ehemmiyetiyle ancak yarınki nesil görecektir (Karaosmanoğlu, 1973:165).”

Mustafa Kemal, İstiklâl Harbi yıllarında Türk kadınının yaptığı hizmeti ve fedakârlığı unutmaz. Bu fedakârlığı her ortam ve zeminde dile getirir. Cumhuriyet ilan edilmeden 21 Mart 1923 yılında Kızılay’ın kadın kollarına hitaben şunları söyler: “Dünyanın hiçbir milletinde Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur. Erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun, hayat menbalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyet-i hayatiyesini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken ormandan odun kereste getiren mahsûlatı pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusu ile yağmur demeyip, sıcak soğuk demeyip, cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur (Göksel, 1993:148-149).”

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türk kadını için yeni bir dönem başlar. Kamusal alanının kapıları kadınlara açılır. Onların hakkını korumak için Medenî Kanun kabul edilir. Bu Türk toplumu için önemli bir aşama ve dönüşümdür. Kadın, Medenî Kanun’la birey olma hakkını kazanır. “Gerek toplumda gerek kadının şahsiyetini inkâr anlamına gelen keyfi boşanma ve çok eşle evlilik gibi

ilkel kaideler ortadan kalkar. Kadın için gerek aile gerek toplum içinde manevi şahsiyetine ve toplumsal gerçeğe uygun faaliyet sahaları açılır (Toprak, 2017: 169).”

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlar lokantalarda yemek yiyemez. Onların bu gibi yerlerde bulunmaları da uygun görülmez. Cumhuriyet döneminin ilk avukatlarından biri olan Süreyya Ağaoğlu hatıralarında Ankara’da staj yaparken yaşadığı ilginç bir olayı şöyle anlatır: “O devirde Ankara’da ‘İstanbul Lokantası’ adlı restorandan başka yemek yenilecek yer yoktu ve bütün mebuslar oraya giderdi. Tabii lokantanın hiç hanım müşterisi yoktu. Bir gün babamdan izin alarak Melahat ile o lokantaya gittik, ufak bir bölümde oturup yemeğimizi yedik. Herkes hayret içinde idi: İki genç kız yemek tek başlarına yemek yiyordu... Bir gece babam eve gelince: ‘... Dedikodu yapıyormuş. Bundan sonra öğle yemeklerine bana gelin’ dedi. (...) Mustafa Kemal otomobiliyle gelir ve ‘Latife seni öğle yemeğine bekliyor’ der. Otomobile bindim. Yolda herkes bize bakıyordu. İstanbul Lokantası’nın önünde otomobili durdu... ‘Ben bugün Süreyya’yı bize götürüyorum, yarın lokantada yiyecek’ dedi (Ağaoğlu, 2023:39-40).”

Kadınlar, 1924 yılından itibaren Mustafa Kemal’in girişimiyle lokantalarda yemek yemeye başlar. O, her yeniliğin ve değişimin öncüsü olur. Sadece bir devlet adamı değil, aynı zamanda bir kültür adamı olarak sosyal hayatın tanziminde de önemli rol oynar. “Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür” diyen Mustafa Kemal, bir millete ait olan dil, tarih, örf ve âdetler, yaşayış tarzı ve sanat anlayışı gibi kültür unsurlarını, modern bir devlet anlayışı içinde bütüncül bir yapı içinde ele alır. Ona göre kültür: “Okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, intibah etmek, düşünmek, zekâyı terbiye etmek”tir. Onun bu tanımı, bugünün ve yarının dünyasını kuracak olanların istikametini belirler. Çünkü değişime ve gelişime kapalı olan toplumlar, hayatta kalma imkânı bulamazlar.

Mustafa Kemal’e göre “büyük işleri yalnız büyük milletler yapar.” Milleti millet yapan ana unsur kültürdür. O, “medeniyet güneşinin bütün hararetini alan Türkiye Cumhuriyeti’ni tesis eden Türk halkının medenî olduğunu her fırsatta tekrarlar. Bu süreçte, Türk milletinin kadın ve erkeğiyle birlikte çalışmasının önemini vurgular (Uluskan, 2017: 15).”

Cumhuriyet döneminde kadın imgesi yeni bir boyut kazanır. Kadın, öğretmenlik mesleği ve misyonu ile öne çıkar. Bilim ve sanatın yalnızca erkeklerin çalışma alanı olmadığı mesajı verilir. Ayrıca kadınlar, 1930 yılından itibaren resmî törenlerde de yer alırlar. Mustafa Kemal ve arkadaşları modernleşmenin öncüsü olarak kadını öne çıkarır (Öndin, 2023:75).

SONUÇ

Türk toplumu, XIX. yüzyılda Batıyla kendisini karşılaştırır ve geride olduğunu kabul eder. Bunun için Tanzimat’la birlikte bir zihniyet değişimi yaşanır. Bu süreç, II. Meşrutiyet dönemiyle hız kazanır. Bu dönemde, kadının sosyal ve kültürel hayatta konumu belirginleşmeye başlar. Süreli yayınların çoğalması ile birlikte kadın örgütlenmelerinin aktif hâle gelmesi dikkat çeker.

Balkan ve Birinci Dünya Harbi, sosyal ve kültürel hayatta önemli sarsıntılara neden olur. Harbin getirdiği yıkım ve insan kaybı nedeniyle kadın iş gücüne ihtiyaç duyulur. Bu açığı kapatmak amacıyla pek çok iş kolunda kadınlar görev alırlar. Hatta ticarete atılanlar olduğu gibi şirket kuranlar da olur. Ayrıca askere yardım amacıyla gönüllü kadın taburları oluşur.

Millî Mücadele’de Türk kadını ordunun cephane ve levazım ihtiyacını karşılamada yardımını esirgemez. Mustafa Kemal, 1921 yılında Ankara’da öğretmenlerle yaptığı toplantıda kadının toplumdaki yerine ve önemine değinir, kendi bakış açısını ortaya koyar. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Türk kadını Türkiye’nin inşasında başat unsur hâline gelir.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, S. (2023). *Bir ömür böyle geçti*. Yapı Kredi Yayınları
 Çakır, S. (2016). *Osmanlı kadın hareketi*. Metis Yayınları.
 Çalışlar, İ. (2010). *Halide Edib*. Yapı Kredi Yayınları.

- Enginün, İ. (2022). *100. yılında Millî Mücadele Edebiyatı*. İhlamur Kitap.
- Göksel, B. (1993). *Çağlar boyunca Türk kadını ve Atatürk*. Kültür Bakanlığı.
- Kaplan, M. (1981). *Devrin yazarlarının kalemiyle millî mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*. Kültür Bakanlığı.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1973). *Ergenekon*. Remzi Kitabevi.
- Okkalı, İ. C. (2019). *II. Meşrutiyet Dönemi resim sanatında nesne ve özne olarak kadın*. İstanbul Üniversitesi Art Sanat.
- Öndin, N. (2023). *Cumhuriyet'in kültür politikası ve sanat*. Hayalperest Yayınları.
- Tansel, F. A. (1991). *İstiklâl Harbinde mücâhit kadınlarımız*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Toprak, Z. (2017). *Türkiye'de yeni hayat*. Doğan Kitap.
- Toprak, Z. (2022). *Türkiye'de kadın özgürlüğü ve feminizm*. İş Bankası Yayınları.
- Uluskan, S. (2017). *Atatürk'ün sosyal ve kültürel politikaları*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Extended Abstract

After the declaration of the Tanzimat reforms, significant changes occurred in social and cultural life within the Ottoman Empire. State institutions were reorganized, and new schools were opened. However, this change and transformation progressed very slowly initially. The establishment of new schools, particularly after the mid-nineteenth century, accelerated this change, with the opening of girls' schools significantly increasing literacy rates among women. Wealthy families sought to integrate into Western culture by arranging for their daughters to receive language and piano education from foreign nannies. Despite these advancements, women's participation in social and cultural life remained limited, and they were mostly seen only in recreational areas. With the proclamation of the Second Constitutional Period, significant changes took place in social and cultural life. There was a notable increase in periodicals, and women's magazines began to emerge, capturing readers' attention with information about fashion and societal changes. The Ottoman Empire's entry into the Balkan War and subsequent defeat plunged the state into crisis, which was exacerbated by the outbreak of World War I. During this period, the state addressed labor shortages by employing women, marking the first significant entry of Turkish women into the workforce. For the first time, women began working in postal services and various other public roles. Voluntary women's associations were also established to support the military, proving to be highly beneficial. Following the Armistice period, imperialist states occupied Istanbul and Anatolia, leading to further turmoil. In response, Halide Edib delivered an important speech at the Sultan Ahmet rally, representing Turkish women and condemning the invasion. Efforts were made to support the Kuva-yı Millî movement in Anatolia, with female painters in Istanbul organizing exhibitions in support of the National Struggle. Debates arose regarding co-education at Darülfünûn (the University), and women in Anatolia took on significant logistical roles in support of the National Struggle. Heroic women were even seen fighting alongside the army on the front lines. Mustafa Kemal emphasized the importance of educated Turkish women during meetings and discussions, particularly highlighting their significance for the family during the critical days of the National Struggle. The contributions of Turkish women to the National Struggle evoked a deep sense of gratitude in Mustafa Kemal, who declared Anatolian women to be the most loyal and respected in the world in his speeches. Initiatives were launched to encourage women to take on roles in the public sphere. With the proclamation of the Republic, the status and position of women changed dramatically. Significant milestones included the adoption of the Civil Code, granting women the right to vote and be elected, and the abolition of gender discrimination. The founding principles of the Republic became pioneers of a new understanding for the development of culture and art. For the first time, female students were admitted to the conservatory, laying the groundwork for Turkish women to take the stage. Mobilization was declared for the education of girls, and women were encouraged to participate in social activities. Efforts were made to popularize polyphonic music, and balls were organized at the Ankara Palas during national holidays, where women actively participated. According to Mustafa Kemal, "The foundation of the Turkish Republic is culture," and this culture gained meaning and value alongside Turkish women during the Republic era. This study explores the evolution of the social and cultural life of Turkish women following the Second Constitutional Period and the significant milestones they achieved during the early years of the Republic.